

ПРЕДАЊА

Предања су, развојем фолклористике, постала предмет све ширег интересовања.¹ Ова приповедна врста дели се на *етиолошка*, *есхатолошка*, на *митска* или *демонолошка*, на *историјска* и *културно-историјска* предања. Нада Милошевић-Ђорђевић сматра да је можда најбољу дефиницију митолошких предања дао Вук Караџић, рекавши да су то казивања о веровањима “у ствари којијех нема”.² Као категорија коју чини више врста, предања тешко подлежу типологизовању. Она се разликују и по форми и по казивању. Најчешће је то “једноепизодична прича”³, у којој је “стварност субјективно истинита”⁴ и у којој се “кратка радња уоквирује у почетно и завршно изношење доказа о веродостојности казиваног”.⁵ Предање се прича као да је истинито, с позивањем на сведоке и локалитете који га потврђују. Ликови у предању изазивају страх и узбуђење и разликују се од јунака у бајкама по томе што нису предодређени за победу, него “често постају жртве разних сила и судбине”.⁶ Нада Милошевић-Ђорђевић даље каже како се и сам приповедач може сматрати јунаком јер је његово казивање обојено субјективно доживљеном пројекцијом догађаја.⁷

Тако предање о постанку кукавице (из Вуковог *Рјечника*) гласи:

Србљи приповиједају да је кукавица била жена и имала брата, па јој брат умро и она за њим тако много тужила и кукала, док се није претворила у тицу (једни кажу да се брату досадило њено кукање и јаукање, па је он проклео те се претворила у тицу, а једни опет кажу да се Бог на њу расрдио што је тако много тужила за братом, кога је он био узео, па је претворио у кукавицу да кука до вијека), за то готово свака Српкиња којој је брат умро, и данас оплаче кад чује кукавицу гдје кука. На великоме крсту који се мртвацу у гробљу удари више главе, ако мртвац има сестре, начини се кукавица од дрвета. – А једни приповиједају да је кукавица овако постала: кад је први пут умро Лазар (у Витанији, Јован гл. XI) сестре његове Марта и Марија завјетују се да ће кукати за њим док су живе, кад пак Христос Лазара васкрсне, он онда, да би њихов завјет остао, створи тицу, која ће мјесто њих кукати до вијека.⁸

¹ “У нашој фолклористици није била уобичајена подела наративних форми на категорију приповедака и категорију предања” (Нада Милошевић-Ђорђевић, “Предање” у: *Од бајке до изреке*, стр. 172).

² Нада Милошевић-Ђорђевић, „Драмски елементи у митолошким народним предањима”, у: *Од бајке до изреке*, стр. 111.

³ *Исто*, стр. 173.

⁴ *Исто*.

⁵ *Исто*.

⁶ *Исто*, стр.174.

⁷ *Исто*.

⁸ *Исто*.

Предање о настанку кукавице може помоћи да се сагледају односи сестре и брата у традиционалној патријархалној породици, у којима је нарочито битна сестринска љубав. Лирска народна песма *Највећа је жалост за братом*, рецимо, опис је сестринске љубави и неизмерне, вечне туге и жалости због губитка брата. Да бисмо схватили градативно испољавање бола за мужем, девером и братом, морамо стећи одређена знања из домена психо-социјалних односа. Рецимо, требало би уочити и схватити именовање јунакиње – „млада Ђурђевица”, као посредну слику положаја жене у традиционалној заједници, у којој је жена припадала било мужу, било оцу и била потчињена њиховој власти. О томе јасно говори и прва градација у песми, антиклимакс, у којој се набрајају „добра” по оном патријархалном резону по коме је муж прво, девер друго, а брат треће:

Прво добро Ђурђа господара,
Друго добро ручнога ђевера,
Треће добро брата рођенога.

Без разумевања традиционалних облика жаљења, није могуће разумети ни начине на које Ђурђевица изражава своје жаљење, као ни суштинску разлику између ритуалних чинова жаљења (“За Ђурђем је косу одрезала,/За ђевером лице изгрдила”) и дубоког индивидуалног израза бола за братом (“А за братом очи извадила”). Символички се изједначавају сунце и брат – без брата за сестру нема светлости, за њу сунце заувек залази „за Невен за гору”.

У одредници о Марку Краљевићу⁹ у Вуковом *Рјечнику* уочава се позивање на сведоке типично за предање. Овде је то цео народ (“Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића”), али и лично искуство – сећање на слику из детињства, које даје лични тон и особену топлину приповедању: “ја сам у дјетињству гледао у Сријему у крчми манастира Крушедола гдје је Марко намолован како маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима идући управо”. Ова речничка одредница није једно предање већ сажетак више предања: о снази

пјева се како је узео у руку суху дреновину 'са тавана од девет година,' па кад ју је стиснуо руком, она прсла на двоје на троје и двије капље воде искочиле из ње;

о добијању коња:

⁹ Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, стр. 345–346.

За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некака вила, а једни опет да га је купио у некакијех кириција: прије Шарца веле да је имао много коња, па га ниједан није могао носити; кад у некакијех кириција виде шарено губаво мушко ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, узме га за реп да одмахне око себе као што је остале коње огледао, али се оно не даде ни с мјеста помаћи; онда га купи у кириција, излијечи од губе и научи вино пити;

о смрти јунака:

једни веле да га је негдје у селу Ровинама убио некакав Каравлашки војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Каравласима; други казују да му се у таковоме боју заглибио Шарац у некакој бари код Дунава и да су ондје обојица пропали. (...) Трећи кажу да је у такоме боју толико људи нагнуло да су по крви попливали коњи и људи, па Марко онда пружио руке к небу рекао: „Боже, што ћу ја сад!“ На то се Бог смиловао и некакијем чудним начином пренио и њега и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе.

Мешавина историјских чињеница (име, име оца, станиште, место погибије, име непријатеља) и фантастичних детаља, нарочито у опису смрти (убијен златном стрелом у грло, вађење из крви у којој пливају људи и коњи) могла би указивати на двоструку природу Марковог лика – људску и надљудску. Тако предања о Марку Краљевићу, садржана у речничкој одредници, могу допринети да се уочи особена мешавина историје, мита и поезије у обликовању јунака. Такође, њиховом обрадом указало би се на Вуков *Рјечник*, као особену енциклопедију народног живота и веровања.

Под усменим предањем подразумевамо релативно аморфне приповедне облике, који се могу јављати као кратко саопштење, меморат или фабулат, а издвајају се, пре свега, по претпоставци о засведоченој истинитости онога што се казује. На тој претпоставци заснива се однос приповедача и његових слушалаца, будућих преносилаца предања, она је иманентна жанру, део је његове структуре, који се не губи ни када се вера у чињеничну заснованост појединачне приче мање-више изгуби. Та задата, жанру иманентна „истиносличност“, коју истовремено прати и стално колебање поверења у истинитост конкретне приче, основ је вишеструке функције предања – уметничке, социјалне, психолошке, религијске. У овој сугестивној, динамичној и живој приповедачкој форми рефлектују се заједничка социјална и историјска искуства и веровања заједнице којој приповедач припада; страх од натприродног; стрепња пред различитим видовима религијског и социјалног огрешења и потенцијалном казном која чека једнику која се својевољно издвоји из социјалног, моралног, религијског система. Драматизујући

веровање, придајући му елемент непосредног искуства, позивајући се на учеснике, поуздане сведоке, или на сам простор (културни или природни свеједно) као доказ, предање преноси *веровање* – релативно дистанцирани објективни исказ о одређеном мишљењу, ставу или представи – у живу слику о историјској судбини *наше* заједнице, породице, рода, племена, социјалне групе, или о фантастичном продору оностраног у *наш* свет, те казује о настанку или пропасти тог света.

Управо ово чини усмено предање високо продуктивним и провокативним приповедачким жанром са становишта писане књижевности, било да се њиме у оквиру писане форме сугерише праситуација усменог приповедања и симулира непосредни лични контакт са читаоцем, било да се даје сликовита карактеризација и онога ко казује и заједнице у којој се предање преноси, понекад с васпитно наглашеном критичношћу према „празноверицама“, било да се транспозицијом етиолошког или есхатолошког предања остварује васпитно деловање и социјализација јединке, тако што му се сликовито предочавају последице огрешења о моралну, социјалну или религијску норму.

Казивано као приповедачево непосредно, често драматизовано искуство, или као искуство оних у које он (мање или више) има поверења, предање се непрестано креће између *истине, животних чињеница, збивања које су видели и преживели* неки поуздани сведоци и приче, која својим законима преобликује и наново устројава чињенице, неопозиво преводећи *живот у причу*. У том сталном кретању, није увек иста мера поверења, ни самог приповедача ни његових слушалаца, у оно што се прича. Понекад је то поверење потпуно, неопозиво („Никаквога Србина нема који не зна за име Марка Крљевића“), понекад је дистанцирано или прожето различитим нијансама сумње („Људи приповиједају“, „Кажу“, „Прича се“, „Нисам сам видео, али су ми причали“, „Не знам баш је ли истина“...).

У суштини, без обзира на то колико му верујемо, предање живи док год својом *истиносличношћу* ангажује духовну енергију колектива. Битна је, чини се, управо она способност предања да одсудна животна питања, страхове и стрепње једне заједнице, уобличи у причу, исказујући тако сликовито, поетски сугестивно оно што ту заједницу повезује и оно што је угрожава.

Причање о животу, као усмени прозни жанр, по много чему се додирује с предањем. Попут предања и оно се гради као *истинит исказ*, као говорење о *чињеницама*, о ономе

што се *стварно* десило у нечијем животу, а истовремено, у њему се те животне чињенице мање или више литераризују, преливају се у причу. Настало и преношено у малој групи – породичној или вршњачкој – причање о животу је субјективно, композиционо аморфно, казује се као истинита прича (аутобиографска или биографска), али нема праву, објективну документарност већ се у њему, мање или више, опажа елеменат фикције, особенои „дотеривање живота“.